

Мирјана Стојисављевић
Филолошки факултет
Бањалука
mirjana.stojisavljevic@unibl.rs

„ЈУНАШТВО“ СКЕНДЕРА КУЛЕНОВИЋА

***Резиме:** Рад тематизује клеветнички папад Скендера Куленовића на Јеретичку причу Бранка Ћопића, из августа 1950, када је у „Књижевним новинама“ као `органу Савеза књижевника Југославије` овај Ћопићев први литерарни сабрат и ратни саборац објавио два „пријатељска“ текста против њега - „Истина и слобода“ и „Отворени финале једне анонимне дискусије“. У њима ће Куленовић изнијети `неколико мисли поводом Ћопићеве „Јеретичке приче“, а у вријеме кад се, како каже, наша мисао смјело ослободила од маларичних идејних наноса из земље (СССР), гдје се кастинство и све оно што га прати као сјена зацарило у систем, који се брани свим облицима силе и лажи.*

***Кључне ријечи:** „Јеретичка прича“, сатира, Скендер Куленовић, Куленовићеве сљедбеници.*

1. Велика револуција била је већ иза леђа пјеснику Ћопићу, била, а није прошла. Некадашњи револуционари реформишу се наједном у револуционарну власт. Противурјечност у појму, из простог разлога што револуционарна власт не постоји. Постоји само власт, у коју Ћопић вјерује јер је и сам учесник револуције. Тачније, он жели да у њу вјерује. Из чежње за вјеровањем у ту толико очекивану врхунарну правду, плаћену безмјерним мајчинским „аљинама црним“ и „момцима без наусница“, он ће 1950. написати неколике своје сатиричке приче као баштиник њихове и властите вјере у „дан славе који ће доћи“. Биће онај први који је проговорио како је истина и слобода за коју су изгинули најбољи сино-

ви оскрвњена и скоро па претворена у лаж. Тај зачетник сатире у н о в о ј Југославији учинио је то без идолатрије, на начин који није анатемисао већ горкохуморно упозоравао на актуелне појаве у посљератном друштву као што је раскош скоројевића, каријеризам, бирократско изрођавање, за шта је завичајним гласом Пепе Бандића знао да прикричи: - *За овакве се ствари није ратовало и гинуло!*

Ћопићева *Јеретичка прича* настала у времену Информби-роа, као прва свјетлост послије дуге ноћи идолопоклонства, била је повод велике књижевне и политичке афере. Сав њен „гријех“ садржан је у томе што је на тераси предратне виле писац окупио друштванце које се одвојило од бучне општенародне плаже. Ова кратка прича била је сатирички израз колизије стварности и идеала, у времену гомилања све самих „значајних“ догађаја који су се помпезно, одреда проглашавали историјским, а младо ново друштво у свему видјело светињу и револуцију, и мост који је саградило, и цесту и школу. У нарастајућој поратној кризи морала која се појављује као пукотина, напрслина у свијету дотад једнородном, тада већ прослављени тридесетпетогодишњи бунтовни писац поставио се управо камијевски: „Довде да, даље не. Идете предалеко!“

Јеретичка прича одмах је изазвала буку и бијес и била дочекана не као друштвена сатира већ као „друштвена лаж“ и „прљави памфлет“ у којем се писац у `смијешној претензији` представио као `анђео спаситељ народне власти`. Према ријечима наручених текстописаца Ћопић је к л е в е т н и к `који је раскинуо са партијском линијом и спроводи своју линију`, свој `ситнобуржоаски, анархистички став, у суштини реакционаран и непријатељски према данашњици`, наступајући као `распуштени малограђанин који гази све дубље у негативно, штеточинско критизерство` и још притом `ужива у антикомунистичким и информбировским клеветима наше земље`. Па и послије мамутског писма ЦК, а све у варљивој нади да би се могао сам да одбрани од политичких, литерарних и моралних напада на своју личност и дјело, према критизерским ријечима партијских истинобранитеља он `вуче назад као сваки реакционар` и још више `пооштрава своје противљење линији Партије` тиме што објављује `двомјесечну серију друштвене сатире у „Борби“, серију која је, уистину сва проистекла из *Јеретичке приче* као

њ и х о в е м а т е р е (Ћопић), у варљивом покушају одбране свега онога што је писац замишљао под својом јереси . Узалуд: јер док се за ову прву и могло помислити да је „подношљива“ и да му се о м а к л а , тим другима које је „заређао једну за другом“, он је према ликвидаторском суду оних који су д о б и л и д и р е к т и в у да о његовим сатиричким причама дају негативну оцјену - `корак по корак, и то трчећим кораком газио све дубље у своје негативно, штеточинско критизерство` и тако се `срзоа до клеветника земље и партије`. Његова „јерес“ због које су га, како признаје, `н а в р л о д р а с т и ч а н н а ч и н з а у с т а в љ а л и`, садржана је била у томе што је писац `дрско се јуначећи` опричао `како се живи и одмара на Јадрану недалеко од бројних радничких одмаралишта група функционера из високог друштва, проводећи одмор у вили грађеној у вријеме старе, труле ненародне итд. Југославије`. Прилично смјело, признаје доцније Ћопић, `распалим по тој имагинарној привилегованој дружини. Ударим по припростом министру, дојучерашњем сељаку, по његовој свастивици и министровом помоћнику, његовој жени и другима што ту љетују`.

Резултат те `смјелости` на коју се одмах гледало као на `антидржавну работу` био је да писац који се дотад надао да ради `због опште користи`, доживљава најједном, по признању посљедњем повлаштеном сабесједнику Владимиру Буњуцу, *велику гунгулу*. „Почела да туче тешка артиљерија“ која га је `необично изненадила`, јер је мислио да ће га п о х в а л и т и због тога, а и иначе, у овој сатири која је накнадно задобила изразито политичко обиљежје, Ћопић је према свим јунацима приче који су „неки друштвени фактор“ у ствари био веома обазрив, проналазећи у њима увијек нешто позитивно са само њему својственим хуманитетом. Упркос томе, она ће од стране бројних критичара бити окрштена за јерес која се према политикантским ријечима Велибора Григорића огледала `у анархо-индивидуалистичком схватању слободе литерарног стварања кроз коју је пробила реакционарна малограђанска стихија`. Почели су да по њему „клепећу и лупају“ (Б. Ћопић) многи, `да ударају штапом, горе него штапом`, посебно кад је `бранећи се, нападајући` `заређао једну за другом` хумореске „Судија с туђом главом“, која је осванула у „Језу“ 9. септембра 1950, а одмах затим „Ко с ђаволом тикве сади“, 21. октобра исте године и у

истом листу, „Однијећеш ти гаће на штапу“ и „Избор друга Сократа“, уз још покоју, „Потрага за простим грађанином“, „Разговори стари“, „Одумирање ногу“ зачинивши своју митраљеску збирку сатира оном незаобилазном под називом „Фараон“ у којој је обрадио проблем привилегија које се продужавају и после смрти кроз „спискове за повлашћено гробње“. Били су то одреда сатирички комади који су изазвали бијес поретка који је страховао да га сатира може срушити, иако се хуморист и хуманиста Ћопић `борбом на литерарном пољу` у њима само `подсмјавао догодовштинама и грешкама у нашем развоју` .

2. Догађаји који су услиједили потврдили су да пребрзо дотрајала идеја комунизма не трпи ни најмањи подсмјех на свој рачун и да је спремна да се б р а н и с в и м о б л и ц и м а с и л е и л а ж и . Улоге књижевног критичара прихватио се и сам Велики Вођа, као у случају Ђиласове сатире „Анатомија једног морала“, за коју ће овај, пошто „метафори није био вјешт“, добити девет година „смишљања да смисли“ у Сремској Миртковици. Све је вукло на то да се у обрачуна са Ћопићем од њега направи „случај“ за примјер који, према ријечима Бране Петровића, по својој беспризорности може да уђе у сваку антологију бешчашћа. Писац се међутим `бранио све очајније, нападајући све жешће` и то хумореском „Ко с ђаволом тикве сади“, која је представљала сатирички осврт на дотадашње доживљаје које је имао поводом *Јеретичке приче*:

„Давно су казали паметни људи: ђаво нит` оре нит` копа , нит` иде на масовне радне акције , али зато користи сваку прилику да обрлати честиту фронтовску душу. Тако се десило и са мном. Наставио се ђаво око мене, те причај данас, те шапући сутра, те убјеђуј прекосутра, док ме није најзад заагитовао да напишем неколико сатиричких прича и да у њима прилично нагрдим разне наше људе и њихове слабости.“

У основи, Ћопић се у овим рецима самоиронијски горко шалио на свој рођени рачун, како је често умио да чини, али је све навјешћивало да га `изједа и пече нешто много важније`. То нешто важније, у њему самом што га је, како каже пријатељ Васо Поповић, м н о г о с т у ж и л о , била је спознаја природе и граница слободе коју сатиричар може да ужива, слободе као централног мјеста сваке

сатиричке мисли. Озбиљујући *Јеретичком причом* једну у основи друштвену накарадност у оскудном поратном времену, Ћопић ће се први пут срести са цензуром искусивши све `благодети агитпроповске свемоћи`. Он који по ријечима непогрешивог вође `у неким својим причама натјерује воду на млин непријатеља`, по другима, `истрчава пред руду`, `жели да себи отме заслугу откривача зла`, `храни малограђане повлађујући ситној буржоазији и чаршији`, `са литературом, све самим сељацима, Јовандекама и осталом сеоском братијом`, `а гдје ти је партија, ње код тебе нема`, он, тај засањани Бранко, излазећи из градског комитета гдје је добио укор, резигнирано ће признати Зуки Џумхуру, карикатуристи своје *Јеретичке приче*: „Ја само о домаћем животу и могу да пишем. А како ћу сада, то једино Бог зна.“

Бранећи се од критике да се `кастинство и све оно што га прати као сјена зацарило у систем` те да су ти `маларични идејни наноси` почели да плаве и прву з е м љ у п р о л е т е р с к у, титовска власт кренула је у оркестрирани напад на писца на начин „Баћушкиних“ чистки, иако наводно ослобођена његовог патроната па стога није било убијања већ се отишло корак даље, у „самоубијање друштвом“ (Маркузе)! На усамљеног писца окомљују се све саме бирократске културтрегерске удворице, правовјерници нове вјере, апостоли материјалног раја у свијету без Бога, исказујући богоборачко отпадништво од истине, у исти мах кад и празно знање које надима, одабрани по немуштом агитпроповском кључу: Душан Поповић у „Књижевним новинама“ објављује поругивачки напад са насловом „Клеветничка сатира“, Велибор Глигорић „Јерес Бранка Ћопића“, Милован Ћилас и Моша Пијаде, анонимно, додуше, у партијском листу „Борба“ „Јунаштво“ Бранка Ћопића“ у коме бране од Ћопићеве сатире „наш данашњи систем, сав државни и партијски апарат“! Управо из тог посљедњег наслова, према тврдњама Милована Витезовића, „вуће се неки давни рабоши“ јер писац као да `није разумио писмо ЦК или га је наопако разумио, остајући упорно при својој линији`, `пооштравајући до краја своје противљење линији партије и изопачавање линије партије“.

Упркос настојању да се закони за паролу `слободног писца у слободној земљи`, лавина догађаја нагнала га је да крене путем самом себи постављеног питања о границама пјесничке

слободе, никад сигуран да ће сачувати „своју лијепу насмијану главу витеза-луталице“, пјесника и занесењака или можда залутати на неки Бранков мост, неког кишног понедељника. Рећи ће послѣје: „Сатиричарима обуставе рад кад то захтијевају виши бирократски интереси“. Подсмјехнуће се: „Од једне моје сатиричке буве некад се неком чинило да је нососрог“. Браниће се: „Имао сам најбољу намјеру, а као што је познато, и ђаво је пут до пакла калдрмисао најбољим намјерама“. До краја шерет, упозоравао је: „У нашој цвјетној литерарној башти сатира се најприје плијеви као неки штетни чичак.“ Признаће: „Тешко ми пада ако понекад морам да тупим неку оштрицу или да нешто сјајно прећутим. Па, ипак, најапсурдније је кад видим да неко почиње да се боји писца. То је најбољи знак да са њим нешто није у реду и да се боји умјетничке истине о себи“. „Трудио сам се“, каже, „да не само из своје свијести већ и из своје подсвијести, уклоним све турске, све ‘бабице’, вртларе и повртларе.“ Његово књижевно *вјерују* гласило је: „Што се мене тиче, ја свој књижевни посао добро знам, и мени нису потребни никакви књижевни турси и вође. Свој књижевни посао обављам максимално савјесно и себи сам најстрожи судија када је у питању умјетнички морал.“

Други ће, додуше много касније, попут Егерића, устврдити: „Ћопић је свакако наш најзначајнији сатиричар који је свој најзначајнији сатирички опус остварио у првих петнаест поратних година“, не проблематизујући зашто је од бритког сатиричара који је у њему након прогона морао да заћути, постао само доброћудни лирски хумориста. Тек се понеко одважио да каже како је у периоду најцрњег администраирања у умјетности и литератури, „пун неспокоја, унутра, у себи, једини Ћопић могао што други нису ни могли ни смјели“ (Васа Поповић). Јер, било је: ДА сатири, „али само по млекацијама, пекарима, ситним шверцерима и осталим мрачним елементима ненародне прошлости“, како је јетко прокоментарисао Брана Петровић. Али НЕ по „врхушци са Дедиња, раскомоћеној по туђим отетим и заузетим кућама“, НЕ о другу који је оградио море, НЕ против бирократског устоличења и свемоћи, НЕ – друштвеној критици понашања „другова“ и „другарица“!

3. Као зачињавац свег потказивачког посла у излагању порузи и суђењу писцу, тог августа гладне девестопедесете појављује се

неко ко се најмање могао очекивати - Ћопићев најближи пријатељ, земљак и саборац из ратних дана, књижевник Скендер Куленовић, онај који је више но други знао да је Ћопић „заљубљен у литературу као у нешто своје једино“. Моралан кад се мора, Куленовић у два наврата у „Књижевним новинама“ објављује текстове против *Јеретичке приче*, „Истина и слобода“ и „Отворени финале једне анонимне дискусије“, као вјеровјесник „социјалистичке“ истине која се у књижевности не смије искривљавати, а у име истине и слободе у умјетничком стварању, оне слободе о којој нам је Ћопић оставио у аманет и овај јетки коментар: „Можда би требало бити мање увјеравања о слободи стваралаштва. У високим планинама нико не говори о чистом ваздуху нити пише трактате о смогу.“

У свом првом полемичком памфлету Куленовић тако пише: „Но ја не налазим да је смисао слободе умјетникове у томе: неограничени избор ликова и теме тек је један спољни знак те слободе. А с м и с а о слободе умјетничког стварања ја видим у неограниченом откривању и с т и н е. Слобода која не ослобађа истину чини саму себе јаловом и излишном; без истине је она само вођка нероткиња ...“ Потом, као прави `писац наше, социјалистичке земље`, он наставља: „А виле, аутомобили, магацини? – можда ће ми неко одговорити и таквим питањем. (...) Нажалост, у социјализму су извјесне разлике још неминовне, али оне се темеље не више на капиталу него на р а д у. (...) Лицемјерно би било јавно не рећи да се те разлике, и послвије „баћушкиног курса“ могу итекако да извргну у нешто што је социјализам без социјалистичке душе, ако се само скрене са лењинског пута. Кукавичлук би био, недостојан нашега књижевника, не узимати и под сатирички бич и саме зачетке тих појава. (...) Само, што ја њему и читаоцу, кад је ријеч против тих опасности, постављам питање: има ли опасности по истину, па и по умјетничку истину, дакле, и по успјех те борбе, када се те прилично сложене ствари не сагледају из шире, него из бабје перспективе? Да ли је то Ћопићево ‘омање друштво’ заиста такво какво је у Ћопићевој причи?“

У наредном тексту као наставку претходног са насловом *Отворени финале једне анонимне дискусије* Скендерова псеудоодбрана „смисла“, „слободе“ и „неограниченог откривања истине“ била је међутим на флагрантан начин п р о к з а н а, и то од стра-

не (осам) “анонимних дискутаната“ који су се јавили редакцији стајући у Ћопићеву одбрану. Увидјевши да његова адвокатски направљена оптужница звана „Истина и слобода“ пропушта на све стране, Скендер у свом правдоодступништву у којем се истина, па била и умјетничка, протјерује и прозива за лаж, креће у „отворени финале“, не само против Ћопићеве слободе у откривању истине, већ и против „господе другова и анонимаца“, чија су три писма била анонимна, а остала нечитко потписана. Сви су се они као *људи из народа* ставили у одбрану писца из народа и били против својеврсног јавног линча који је подржао и сам „Скендерчина“, како га именује Ћопић у *Делијама на Бихаћу*. Тим чином анонимни дискутантани су према Куленовићевој исконструисаној аргументацији лишеној сатрудништва са Ћопићем „унапријед дигли руку да таквим књижевницима запљешћу“, мада према његовом морализаторском суду - „прави писац ... не тражи таквог аплауза“ већ је „њему права награда само онај болни грч у грлу, она суза смијеха у оку, што их у читаоцу изазове магична искра његове ријечи“.

Бранилац слободе умјетничког стварања коју види у неограниченом откривању истине, кога ће Ћопић у свом посљедњем роману за одрасле *Делијама на Бихаћу* (1975) не случајно назвати „комплетан домаћин и бранилац наше заједничке велике куће Југославије“ (ДБ 79), немајући куд, `са болним грчем у грлу и сузом у оку` увиђајући да су читаоци његовог памфлета остали недирнути изнесеном „истином“ и „магичном искром његове ријечи“, по посљедњи пут „у својој адвокатској (вјерујућој) души“, како сам себи тепа Скендер, напашће „митраљеском пјесмом из торбака“ (ДБ 79) не више Ћопића као „јавног мегданцију“ већ његове анонимне браниоце ријечима: „Народе, народе, иако си ти навикао да ствараш анонимно, слабе ли си вајде видио, колико ја знам, од овакве работе оваквих ‘људи из народа’!“ Анонимна „дискусија“, колико год била диригована, пробила је оквир расправе о „истини“ у Ћопићевој *Јеретичкој причи* када се увидјело да са њом и није тако лако манипулисати, премда се по опробаној рецептури у хајку на писца позвао глас народа у виду „анонимних“ писмописаца. Њихов став је у завршној ријечи („отвореном финалу“) осуде требало да „у име народа“ образложи лично адвокат Скендер Куленовић који

је удварајући се удворицама добио задатак да оконча јавно суђење писцу због *искривљавања* социјалистичке истине. Испоставило се међутим да су „људи из народа“ које Скендер описује ријечима: „Бива овако: Хајде да напишем, а да се не потпишем, па ако збиља овако анонимно штампају, значи да је Устав збиља гаранција, а не преваранција, па када је већ гаранција, зашто да се онда накнадно не откријем ...“ у својим „дискусијама“ мислили супротно од оног у шта је у својој адвокатској души вјеровао Скендер, „а ви у својој далековидости нисте“ - да је „Ћопић искривио историјску истину“. Куленовић се пред `дискутантима` брани посљедњим реторским аргументима након што му је вехементно најављивана борба за „истину и слободу“ у умјетничком стварању пала у воду: „Чему је ‘људима из народа’ била потребна анонимност кад и сами у свом писму кажу да је потребно отворено комунистички ударити по појавама које заслужују да се по њима удари?“

4. Након Куленовићевог препричавања анонимних писама пристиглих од „људи из народа“, чији дар разумијевања истине и слободе код Ћопића он доводи у питање тако што их изврће и погрешно тумачи, писама пристиглих не против писца већ против њега самог, више је него занимљиво како је на ту денунцијантску работу на посредан начин, са временском задршком реаговао сам Ћопић, и то у својим *Делијама...*, објављеним тринаест година након знамените *Јеретичке приче*. У њима он Скендера назива „стакленим и бркатим“ „делијом са Бихаћа“, „сличног давном освајачу Бихаћа, Хасан-паши“ (ДБ 78), „у најмању руку, славном турском војсковођи Мехмеду ел Фатиху, освајачу Цариграда“ (ДБ, 93), са његовим „зеленим (!) торбаком“ (ДБ 78), са својом „силом и ордијом“ (ДБ 93) од, писац то не казује, али се да̑ наслутити, истине и слободе!

Између осталих сатиричких бува, пребирући по *Делијама ...* наилазимо и на ове редове: „извалио је Скендер као да је ишчупао најдебљу букву“ (ДБ 93), у свом „мудром коњском објешењаклуку“ (ДБ 96), „натуштено као да ће из њега киша ударити“ (ДБ 108), тај „пијевац“ „не фалећи му вјере“ (ДБ 122)!

Умјесто да напад усмјере на Ћопића, писмописци из народа охрабрени аутором *Јеретичке приче* почели су неочекивано да прозивају сам „систем владавине ‘нове аристократске касте’“, а

онда и њиховог унајмљеног расправљача, „правдобрана“ Скендербега – за шта ће их овај оптужити како њихова дискусија „није искакала из наслеђених предрасуда, скучености и ниске мржње каквим кипте ваша писма“. Замијенивши поетски садржај Ћопићеве сатире идеолошким, Куленовић је пожелио да као Кочићев слѣдбеник који, истина, никад није `неутралисао` своју вјерску суштину, па ни у часу изласка на слободну српску територију 1941. године, када су многи муслимански активисти узимали српске псеудониме, већ је изабрао муслимански псеудоним Омер Ћемаловић, партијски адвокат је, дакле, у доказивању своје правовјерности пожелио да као такав н е у т р а л и ш е, то јест, п о т у ч е Ћопића као на Мишару Карађорђе Кулин-капетана, али му је овај у својим *Делијама* ... „као из пушке“ доказао да је *тамо Карађорђе удесио твог* (Скендеровог) *чукундјџа Кулин—капетана* (ДБ 127)! Такозвана „дискусија“ открила је читалишту и `далековидним писмописцима` истину да су оба писца, како накнадно обзнањује Ћопић - „исте горе лист, а један другом очи ваде“ (ДБ 127), „један је Муслиман, а други Србин (...) за исту земљу бојак бију, истим језиком говоре“ (ДБ 127). Истодобно, на видјело је изашла још једна истина коју ни вјешти правник, писац *Стојанке*... и син „бабе, Салихбега“ (ДБ 170) није могао да сакрије: да се напад `анонимаца` није, како се програмирало, устремio на „јеретичког“ Ћопића, већ су се и сами писмописци, одобравајући пишчеву критику, слободоумно почели бавити `неограниченим откривањем истине` и `сликати „оне горе“ као „угојене, безбрижне људе“ који већ не знају шта да измисле за своја уживања, а „оне доље“ као људе који се „сигурно много више жртвују за своју земљу него сви они горе“. При томе су „садашњи животни стандард приказивали као систем владавине „нове аристократијске касте“ и, што је све нарочито изненадило, да оптужују Куленовића како је то покушао да з а б а ш у р и.

5. Онај који је високопарно навијестио линч на пријатеља `неколиким мислима о истини и слободи у *Јеретичкој причи*, а у име „социјалистичког реализма“ завршиће је слично догађају из *Делија на Бухаћу* у којем Скендер у једној сцени романа пита *момчића Ђурајицу Орајара* који ће у нападу на Бихаћ и погинути: - “Што си се ти, друже Ђуро, *нахоризио као онај мали пјевчић ‘ђуђан’?*“ (ДБ139). Управо попут пјевчића Ђуђана н а х о р о з

и ћ е се још једанпут „друг“ Скендер, али сада у стварности, на „јеретичког“ Бранка, намјеривши да буде самопрокламовани бранилац социјалистичке „истине и слободе“ ријечима:

- “Кад би мени данас, просто речено, ма ко ма само и намигнуо, или чак припријетио: Не шали се, чујеш мене, или овога и онога, или то и ово, не узимај под перо! - ја га сасвим сигурно *не бих могао* (М.С.) да послушам, него бих га једном ипак „узео под перо“, наравно ако бих само у њему нашао нешто што виче да се, рецимо, извргне руглу. Али бих настојао, *морао бих* да настојим, да га ухватим ш т о т а ч н и ј е, што истинитије (дакако не у фотографском смислу); па ако би се том лику из моје сатиричке пјесме, комедије, приповијетке, и сличним људима у животу, свијет смијао, нека им се смије, ја сам баш и хтио да им се смије, и да им се смије најдубљим смијехом, и још више - да се такви људи можда једном сами себи насмију, кад се препознају у лику који им ја доносим. Тај смијех од кога се здрави неће зависити само од пишчеве духовитости, него од духовито казане тачности и истинитости. А како то изгледа у „Јеретичкој причи“?

Кад је једном ипак *узео под перо* доброг друга, али тек када је у његовој литератури нашао, како пише, „нешто што виче да се, рецимо, извргне руглу“, а истину, кад је добио директиву да о Ћопићу и његовим сатиричким причама да негативну оцјену, када је `једном ипак` у свом неморалу „морао“, тј. кад су му *намигнули* на Ћопића, аутор *Стојанке* настојао је да га „ухвати“ (није ли ријеч ипак о хајци?) што тачније, што и с т и н и т и ј е! По наређењу „оних горе“ који су, како их оквалификоваше људи из народа, „толико побјешњели“, Скендер је био спреман да „ухвати“ вјечитог *бојовника и бјегунца* тако што га „није отворено комунистички ударио“ на терену литературе (његов дискурс заражен удбашким невјерјем како видимо постаје све агресивнији!) већ на идеолошком плану, тако што би пронашао `нешто појава` у Ћопићевој причи које заслужују да се по њима „удари“. На томе терену, којим је за разлику од Ћопића мислио да суверено влада, адвокатски синак Салих-бега Куленовића и некадашњи ђак језуитске гимназије у Травнику, ишколован да истину безобзирно и не снебивајући се извргне у лаж, у својој се стратегији не више тумачења *Јеретичке приче*, тог Ћопићевог умног бисера, већ потјере и хватања слобод-

ноумног писца ц и л и т н у о - на срећу истине, н е п о г о д и в`
ц и љ а! И не само да није успио да `ухвати` писца, већ ће као на-
граду за труде бити оптужен од стране писмописца из народа који
се нису дали обманути лаковјерним резоновањем овог адвокатског
умника ни упасти у једну од бројних његових замки - како је по-
кушао да то з а б а ш у р и!

Још једном се освједочујемо да ако је ико `забашуривао` и
умањивао вриједност Ћопићева дјела поступком систематског
одрицања његовог национал-идеолошког карактера, онда су то у
првом реду чинили његови идеологизовани тумачи који би нашли
нешто појава које по њиховом суду заслужују да се по њима `уда-
ри`, а онда би кренули на цјелокупно литерарно дјело настојећи да
га тако оклеветају да се „свијет смије, нека му се смије, ја сам баш
и хтио да му се смије, и да му се смије најдубљим смијехом, и још
више“; на концу, пожељевши у својој острашћености која грани-
чи са најприземнијом злоћом - да се и сам Ћопић `можда једном
самом себи насмије` кад се препозна у лику који су му Скендер и
ини „бранитељи“ истине и слободе, односно „историјске истине“
злурадо намијенили. Тај `смијех од кога се здрави` и од кога би,
мишљаше сујетно Скендер, и Ћопић можда о з д р а в и о, а од кога
је наш најталентованији лирски хумориста и сатиричар послије
Домановића заувјек заћутао, тачније, био ућуткан, тај скенде-
ровски злобни смијех не би зависио само од пишчеве духовитости
(којом је Ћопић по признању „лијечио своје и туђе ране“), него и
„од духовито казане тачности и и с т и н и т о с т и“.

6. Аутор памфлета нам, на крају, у име „Партије која данас
одлучно води борбу“, открива како је то замислио да пред наро-
дом писца изргне руглу. Наиме, док писац, према Скендеровом
мишљењу „има обавезу да смисао слободе умјетничког стварања
види у неограниченом откривању и с т и н е. Слобода која не
ослобађа истину чини саму себе јаловом и излишном“, дотле је
задатак оних који једном узму „под перо“ писца оптуженог за „ан-
тидржавну ствар“ (Ћопићев појам), да без обзира на пишчеву ду-
ховитост „настоје да духовито кажу тачност и истинитост својих
запажања“ – да би им се `свијет смијао`! Која су то запажања која је
ваљало духовито изрећи о Ћопићевој сатири и зашто их фељтонист
Скендер није изрекао, то нам дични Петровчанин није оставио у

наслјеђе осим тек саркастичну жељу да се Ћопићу, о коме једном као припадник (бивше) више касте, беговске, дакако, напомену да је „по поријеклу сељак, ал` се ничим у његовим текстовима не би дало доказати да је то и у литератури“ (!), након његовог удворичког текста спрам „оних горе“ свијет смије, нека му се смије, ја сам баш и хтио да им се смије, и да му се смије најдубљим смијехом, и још више ...!

Међутим, кад је о смијеху ријеч, пишчев завичајни дискурс би рекао: „Ко се задњи смије - најслађе се смије!“ па је и онога пута било тако јер су бројни анонимни писмописци за његов напад, удар, хватање јеретичког Ћопића устврдили да он само „з а б а ш у р у ј е систем владавине нове аристократске касте“ тиме што као њихов адвокат настоји да забашури тачност и истинитост *Јеретичке приче!* Како ју је то он то настојао да „забашури“, открива нам сам језуитски схоластичар: „А сада бих се вратио на постављено питање: има ли ова Ћопићева сличица магију животне истинитости, је ли она, према томе, и умјетнички истинита? Горки је говорио да је све што је читао - читајући поредио са животом; он је у ствари радио исто што чини сваки добар читалац. А може ли Ћопићева цртица да издржи такво једно суочење са животом? (...) Ево примјера из кога се види како ни врло талентован писац на животну неистинитом не може дати ништа умјетничко истинито, ништа - ни сатиричку цртицу! Ево, уједно примјера који показује како се „гмижући по стварности“ из бабјег кутка, без једног врхунца са кога се види шире - не може ухватити врло сложена и с т и н а нашег живота, ни умјетнички, мислим, ухватити. И, најзад, ево примјера који, иако ситан, врло јасно казује врло крупне ствари о слободи умјетничког стварања. Која ми вајда од слободе као уставноправног прописа и од слободе као страсти и храбрости мога духа, ако ја сам себе (рекао сам како) ослободим од истине!“

Видимо како у својој дедукцији наступа овај фелтонист и памфлетист: тако што грубо изврће и погрешно тумачи пишчеву наводну несагласност са стварношћу. Како с а г л а с н о с т и с а с т в а р н о ш ћ у н е м а б е з г у б и т к а с е б е (Борислав Пекић), то је Ћопићева литература у којој, како каже, „има врло мало измишљеног“, била његов властити начин да ту „несагласност“ изрази и критички превлада и то кроз бројне књижевне жанрове, од сатире, приповједака, романа за дјецу и одрасле, драмских играка, безбројних хуморески и наравно, поезије.

Како опет, с друге стране, наступају ликвидаторски настројени књижевни критичари када на наговор времена (на миг „оних одозго“) наводно „вреднују“ књижевно дјело у којем писац одбија да буде агитатор исказујући своју несагласност са „социјалистичком“ истином: тако што за дневнополитичке потребе побркају категорије „животна истинитост“ и „умјетничка истина“, литературу као „поређење са животом“ и њено „сучељење са животом“, „животно неистинито“ и „умјетнички истинито“, „слободу као уставноправни пропис“ са слободом као „страшћу и храброшћу духа“, изводећи из те вјешто подметнуте к а ш е појмова (Скендеров израз) „нимало пробављив“ (опет Скендеров појам) закључак како је резултат овог Ђопићевог спорног сатиричког дјела, „гмижућег по стварности из бабјег кутка“ ситан – н и ш т а у м ј е т н и ч к и и с т и н и т о, н и ш т а - н и сатиричка цртица! Да би се дошло до тога *Ништа* као вредносног суда за „цртицу“ звану „Јеретичка прича“, из кога проговара сам дух злобе, лажни пријатељ Скендер је ипак м о р а о да „стави под перо“ свог књижевног сабрата, за шта ће овај пред смрт да призна како су га *избубетали добро*, додајући: „Никада не могу заборавити шта сам све преживио пре више од тридесет година.“ По свему судећи, никад није могао да заборави ни Скендерову отровну „дискусију“ мада је нигдје није отворено спомињао, али је више него јасно да ју је посебно тешко поднио, што „читамо“ из његовог посљедњег романа у којем када приповиједа о Скендеру и себи као „делијама“ и „пијевцима“/пјесницима на Бихаћу, Ђопић поред осталих самоиронијских „чашћавања“ уз Скендеров и свој лик (писац наимае „парадира“ као лик у властитој литератури!) веже управо ону горку опаску да су „исте горе лист, а један другом очи ваде“, прећуткујући ко је то коме „очи вадио“, он Скендеру или „Скендерчина“ душмански њему!

Куленовићево с и т н о „ништа“ за умјетнички „дојам“ *Јеретичке приче*, која се данас налази на челу „Антологије послератне српске сатире“, имало је значење сумарне оцјене донесене након најшире и најпрљавије кампање вођене „преко новина“ против неког писца на јужнословенским просторима, уз учешће највиспредијих књижевних полемичара и уз отворену политичку подршку партијских препирача из врха тек формиране државе, у

вријеме авети Информбироа и најцрњег комунистичког безвјерја. Сву ту „дискусију“ изазвала је тек једна сатиричка цртица, то „ништа“ обима дволиснице која је одмах прерасла у књижевну и политичку аферу, `узбудила књижевне духове и заталасала јавност` *нове* Југославије, да би на крају, у отворени финале била укључена и „база“ у виду анонимних писмописаца. Како би поништио сваку умјетничку вриједност тог с и т н о г н и ш т а које на свијет гледа из „бабје перспективе“, а које је и као такво у себи носило „опасност по истину, па и по умјетничку истину“, ону *социјалистичку*, унајмљени правни заступник `нове аристократске касте` морао је у својој адвокатској вјерујућој души да лукаво замијени тезу о „умјетничкој слободи“, у име које је наводно и кренуо у дискусију о *Јеретичкој причи* и коју је тобож бранио, а која као „слобода“ *не ослобађа* писца од обавезе да се „ослободи“ од истине“ - са „слободом као уставноправним прописом“! Пронашавши у овој умјетнички не истинитој цртици која је постала родоначелник посљератне сатире „нешто што виче“, како мудријаши Скендер, против „истине“ чији је он прокламовани `уставноправни бранитељ` он се позерски и сплеткарошки пита – може ли ова Ћопићева цртица да издржи једно суочење са животом?

7. Зачудо, то исто питање попут бича који гони писца кроз вријеме, постављају и у данашњици, која као и свака друга `има своје велике лажи, своје велике понесености` (Ћопић). Изнова га потежу понеки паушални тумачи Ћопићева књижевног дјела, и то, нимало случајно, баш они из редова *нове* „аристократске касте“ коју је изњедрио посљедњи крсташки поход бојовника новог свјетског поретка против српства и православлја. Постављају га они који трајно затровани комунистичким безвјерјем никако да се „отресу“ својих старих `тутора и вођа` и тако изађу из душевног ропства у које су упали обесхристовљено заговарајући ако не „социјалистички“, а оно „нови“ српски (демократски?) реализам. Према злобном коментару којим се унапријед обезвређује Ћопићев литерарни таленат, они који су поново устали на Ћопића тако езоповски мнију како ће „можда доћи вријеме када ће се наћи неки *надобудни и препотентни књижевни критичар* (М.С) који ће тврдити да није само листао већ и ишчитао и анализирао цјелокупна Ћопићева дјела“. У жалосној претензији да буду духовити, испада

да су по свему судећи управо они, разједени таштином, само л и с т а л и покоју Ћопићеву књигу, извлачећи из тога на видјело овакве екстремне судове. Зашто је то деценијама свјесно чинила плејада књижевноисторијских бескичмењака и струковних удворица изашлих испод комесарског шињела појединих абдулхамидовских лижисахана (Ћопићев појам) и братије коју су чинили „учени“ српски синови, доушнички и безбожнички, дакако, Д. Поповић, В. Глигорић, Д. Павловић, Ћилас и „ковачи“ наше среће, Ђуро Пуцар, Моша и Тито, темелјитије познаваоце живота и дјела великог писца више не чуди, али зато запрепашћује да се неки нови „Пуцари“, у име старих агитпроповских хушкања из времена Информбироа, ни након овог посљедњег одбрамбено-отаџбинског рата, не либе злурадог и дрског изругивања и *пуцања* у писца - како би, *бива*, „Бранко Ћопић схватио посљедње ратно вријеме у коме је још једном његов народ доведен пред смакнуће? Д а л и б и б и о н а н а ш о ј с т р а н и. Да ли би вјеровао да смо, пред жртвовањем морали да прихватимо оружану борбу ‘до истраге наше ја л` њихове’?“

У своме греховном паду ови Куленовићеви слѣдбеници у пропагирању „нове“ демократске, а српске и с т и н е и с л о б о д е признају без зазора да је ово „прво што им је на ум пало“ и „што су обликовали у питање“! Очигледно, ти идолатријски партијци који су се као протагонисти нове лажне свијести већ, мишљаше, „уписали“ у историју тиме што су по арогантном поништавању вриједности Ћопићева дјела гори од оних из времена богоборачког комунизма, преносећи у аманет новим генерацијама књижевних критичара наслијеђена упутства за читање која се повлаче из прошлог система, на самољубиво постављено питање да ли би Ћопић био на „њиховој“ страни, гордљиво и „позерски“ пресућују како „одговоре не очекујемо, јер их нема ко да да, а у Ћ о п и ћ е в о и м е н е м а н и к о п р а в о д а г о в о р и, јер се он довољно и јасно определијелио, изјаснио и исказао на вријеме и у својој литератури.“ Ови неморални потираоци пишчевог моралног лика у својој умишљености и критизерству ипак се за сваки случај унапријед ограђују од могућих усамљених опонентних гласова исприком која у најмању руку звучи дволично и управо је негација претходног, резолутно изнесеног става - како ипак „ј о ш н и с м о у с п ј е л и д а с т в о р и м о н о в а п о л а з и ш т а у к о ј и м а

б и с м о в р е д н о в а л и њ е г о в о д ј е л о“, будући да „н а ш е в р и ј е м е ј о ш н и ј е п о г о д н о, ј е р н и ј е о с л о б о ђ е н о м ј е ш а в и н е в е ћ и з р е ч е н и х с т а в о в а, п р е д р а с у д а и п р е д у б ј е ђ е њ а, д а н а д р у г а ч и ј и и н о в н а ч и н р а з м и ш л њ а о Б р а н к у Ћ о п и ћ у и д а б е с п р и с т р а с н о с у д и о њ е г о в о м у к у п н о м д ј е л у“.

Признајући како су и „сада превише збуњени и неодређени у изрицању нових судова о Ћопићу“, ови фрагментарни познаваоци Ћопићевог опуса који се никад озбиљније и истрајније нису позабавили иједним од обимнијих дјела из његовог романескног петокњижја о судбини српског човјека под Грмечом од 1941-1946, јер да јесу не би се питали на чијој би страни био Ћопић у посљедњем анрисрпском рату са својом „п р е ц и ј е њ е н о м (!) литературом“ којом је, наводно, само „заводио“ (!) своје читаоце, ти псеудосрпски културидеолози, куленовићевски ускогрудни и искључиви када је у питању њихова партијска истина и елаборирање властите идеолошке исправности, у својој подлости раде очигледно оно за шта су једино научени: да се кочоперно „нахорозе“ на Ћопића не би ли га поново ставили у запећак, а са њим и и с т и н у изречену у његовом дјелу - и тако је поново умртвили! Тиме потврђују, како једном рече Ћопић позивајући се на Крлежу, да се „од историје никада нико није ничему научио!“ „Кроз читаву историју“, поучава нас писац `са чуперком на врху главе`, „познато је да никад нису имали право они који су гњавили списатеље. Мени се чини да се исте грешке понављају јер савременици признају велике умјетничке истине тек од оних писаца који су поодавно умрли. Живом писцу никада не дозвољавају да буде пророк. Чак ни на кратком размаку. Макар само мјесец дана унапријед. Увијек се добро зна ко је пророк: онај који има браду и моћну трубу.“

Имајући у посљедњем рату и пораћу моћну трубу, властодршци из нове владајуће касте, лажно представљени као народне старјешине, једино што су знали било је да понове грешке комуниста, што не чуди будући да су и сами били нетом преодјевени комунисти који су сачували своју стару ћуд, настављајући и у постсоцијалистичком времену да `гњаве` овог народног писца, показујући тиме колико је Ћопић као сатиричар и критичар двоструког (комунистичког) морала и у савремености жив, али и потврдили `у ком Грмечу лежи зец`: да се „наше вријеме ни за

јоту није измијенило од времена (комунистичког – М. С.) Навуходоносора, великог бога-вола или вола-бога из Вавилона“ (Св. Николај Српски), макар смо се у свом плиткоумљу заносили надом да ћемо коначно моћи да изрекнемо идеолошки непристрасне судове о овом обимном, разноврсном и пребогатом књижевном дјелу, онако како то захтијева један међу најталентованијим од српских приповједача. Не бисмо ли, макар и са вишедеценијским закашњењем некако истјерали страх који су титовци утјерали у кости генерацијама српских књижевних критичара када су у питању велике, не само „умјетничке истине“ овог најомиљенијег, најпопуларнијег и најпревођенијег српског и југословенског писца.

Умјесто да се коначно покајемо за гризодушје учињено према Ћопићу под комунистичким целатима који су га деценијама звјерски прогонили и коначно навели на Бранков мост тог 26. марта 1984. године, а зарад свенародне моралне, друштвене и духовне обнове, ти сијачи кукоља остајући у дослуху са старим управљачима у мундирама демократским, поново устају на Ћопића свједочећи да се прогон одавно мртвог пјесника и даље наставља, а успомена на њега и сада разапиње. Замагљујући нам вид демонском копреном „нове“ вулгарно посрбљене културе, они и даље спречавају да тек што смо изашли из болшевичког ропства не упаднемо у друго, још горе, оно под именом „новог свјетског поретка“. Искузујући болест карактера, али и политике и културе коју презентују, ти „нови“ Скендербези у својој подлости показују се горим од оних комунистичких политиканата који мишљаше да су једном заувјек на својим зарђалим кантарима измјерили стварне домете Ћопићевог литерарног мајсторства. Сплеткарећи и данас против њега у име никад укинутих удбашких јавних и тајних агентура, на концу су ипак пред тим литерарним изобиљем принуђени да признају капитулирају и сагледају непријатну истину о ништавности свог потхвата – како су заправо `превише збуњени и неодређени у изрицању нових судова о Ћопићу. `!

– *И не били*, као да чујемо глас неутихле и још и сад многобројне Ћопићеве свенародне читалачке публике.

8. У „Аутобиографији“ велики шерет оставио нам је у аманет и овај свој запис у коме се расцвјетава његов посебјни сми-

сао за осмјех и подсмјех: „Сад, шта му је, ту му је, ваља газити набујалу ријеку Сану, па таман да је вода и преко главе“, по сто пута сјећајући се Кочића и његове: - *Уздај се у се и у своју памет, ако је имаш!* Несигуран да опет „неће налетјети на неку мину“ „из прикрајка је посматрао терен“, дубоко свјестан „да не може једна књижевност без сатире“. Ријетки ће бити писци његовог времена који су хтјели да „гризу“, а сам није могао, није пристајао „да пише сатиру у копродукцији са неким форумом“. „Сатира је“, толкује нам послѣје Домановића и Нушића најзначајнији писац српске сатиричке приче, баштиник Чехова, Гогоља, Чапека, Шчедрина и Сервантеса, Хашека и „Доброг војника Швјејка“, али и богате традиције народне хумористичке приче, „чудна ствар: један пише, други се чешка, трећи се смије, а сви уче. Сви. Зато су сем смијача потребне још двије стварчице: таленат и атмосфера погодна да се тај таленат развије. Талента би се још и нашло, али атмосфера никако да погодује сатири.“ Са тешким, непријатним и тмурним успоменама које је годинама потискивао када су у питању клевете око „Јеретичке“ и других прича чији јунаци `нису били подесни за бронзане споменике`, којима је отпочео Ћопићев крсни пут, чији се сатирички одјек донекле укоричио у комедиографским драмским играказима „Одумирање међеда“ и „Вук Бубало“, сувише луцидан да се приклони пролазној идеолошкој истини и без резерве прихвати налоге `људи одозго`, писац зарана открива узнемирујућу суштину слободе која се негдје изметнула, слободе без које сатира не може, без које ће његов сатирички таленат бити трајно укољенчен и окренути се против себе.

Једино што га је занимало у вријеме његове највеће „јереси“ било је зашто му сви редом телеграмом отказују позиве, јер се сале наводно крече. Са само њему својственом сатиричком бувом знао је да приупита: - „Занима ме само, можда може неко да ми каже, докле ће то да се кречи?“ Чак ни након посљедњег ужасног рата који је бјесомучно затро његов родни Подгрмеч, али и начео бројне давно преживјеле идеолошко-пропагандне клишее, ни сада са пуном сигурношћу не можемо да му одговоримо: „Драги наш Бранко, сале су окречене!“ И без циничког мудровања ваља на жалост да пуни неспокоја признамо како се сале за Ћопића на неки начин још крече!

Без бојазни да ћемо стати на жуљ новим ликвидаторски настројеним анатемњацима, још једном резимирамо оно што је у збиру свих неправди учињених према великом писцу неспорно: књижевник Бранко Ћопић био је `једна сламка међу вихорове`; још простодушније: „бијела врана“ која је те 1950, на самом почетку друге „петолетке“ богоборачког отпадништва од вјере, јавно изишла из идеолошке опијености социјализмом, привезаним мртвоузицом за догматско схватање истине и слободе у умјетничком стварању. Он је био први који се у послјератној приповједној прози побунио, али тако да нам непрестано измиче од признања како се побунио. Зато „остали“, сваковрсни књижевни учењаци, политичари и покварењаци нису могли, а да не осуде његов јеретички искорак и покушају да прогнају тај усамљени глас разума, дајући компромитирајућем присташи ужасну прилику да `још даље дотјера логику своје побуне`, као је то бритко изрекао Ками у „Побуњеном човјеку“. Овај поступак друштвене самоодбране генерисаће у исходу и његову властито изабрану смрт као крајњу инстанцу метафизичке побуне. „Храбрији од многих литерарних псовача и лажних критичара који, сви заједно, чезну ореол мучеништва, а уз велики аплауз и обимну лову“, како га је окарактерисао пријатељ Васо Поповић, тај беспријекорни пјесник „ноћи свијета“ каквог га памтимо по предговору за његову ненадмашну *Баицу сљезове боје* којом већ језде црни коњи апокалипсе, искорачиће посљедњи пут из себе. Не чекајући да смрт дође по њега сам ће јој прискочити као још један од умјетника `који није подносио збиљско`, посебно оно и онакво какво су пропагирали и проводили изрођени идејни тровачи заводећи болшевичко духовно ропство. Он који је смисао живота видио у литерарном стварању био је самоубијен друштвом као још једна његова невина жртва.

Који је од оних „горе“ добио лице своје жртве? Није ли можда управо надмени Скендер чија га је п р е ј а к а р и ј е ч посебно забољела, када је накљукан фарисејским и књижевничком учевношћу кренуо да черечи не само *Јеретичку причу* него и њеног аутора у име дволичне комунистичке „истине“ и „слободе“, озакоњујући тим поданичким чином управо стрмоглав истине и суноврат словоде.

Mirjana Stojisavljević

« L'HÉROÏSME » DE SKENDER KULENOVIĆ

Résumé: Ce travail problématise l'attaque calomnieuse de Skender Kulenović sur Le conte hérétique de Branko Ćopić, du mois d'août 1950, quand ce premier compatriote et confrère a publié deux textes « amicales » contre lui, Vérité et liberté et La finale ouverte d'une discussion anonyme dans « Le journal littéraire » chez Société des écrivains de Yougoslavie. Dans ces textes, Kulenović a mis quelques pensées suite au Conte hérétique de Branko Ćopić à l'époque où, comment il dit, notre pensée s'est librement débarrassée de poids idéologique et d'état (l'Union soviétique), où la hiérarchie et tout ce qui l'a suivi comme ombre, incarné dans le système qui se défend par toutes formes d'une force et d'une manipulation.

Mots clés: Le conte hérétique, la satire, Skender Kulenović, les suivants de Kulenović